

Anton BEBLER*

OZN IN RAZOROŽITEV**

Povzetek. Namen tega prispevka je prikazati povezo med delovanjem Organizacije združenih narodov (OZN) na področju omejevanja oboroževanja in predhodnimi mednarodnimi dejavnostmi na tem področju, oceniti tovrstne napore v celotnem kompleksu dejavnosti osrednjih organov OZN in nekaterih pomožnih ali z OZN povezanih teles, ter pogloblitve vloge OZN v okviru širših mednarodnih prizadevanj kot pobudnice, podpornice, soorganizatorke, depozitarke mednarodnih konvencij in pogodb ter kot institucije, ki nadzira njihovo spoštovanje.

Ključni pojmi: razoroževanje, OZN, konferenca o razorožitvi, mednarodne konvencije, jedrsko orožje

Uvod

Zamisli o odpravi vseh orožij in vojn najdemo že v starih besedilih nekaterih veroizpovedi. Zgodovina meddržavnih prizadevanj za prepoved oziroma omejitve pri uporabi nekaterih najbolj nevarnih orožij pa je veliko krajša. Njihov začetek sega v l. 1868, ko je bila v Sankt Peterburgu sprejeta deklaracija o prepovedi nekaterih min, nadaljuje pa se z dvema velikima mednarodnima konferencama v Haagu l. 1899 in l. 1907.

Društvo narodov je kmalu po svoji ustanovitvi l. 1919 nadaljevalo s temi mednarodnimi prizadevanji. Njegova velika pozornost nadzoru nad oborožitvijo in njenemu zmanjševanju je bila pogojena s tedaj razširjeno oceno, da je prvo svetovno vojno povzročilo pretirano oboroževanje velesil. Ustanovna listina Društva narodov je zato terjala zmanjšanje oborožitve vseh držav na najnižjo raven skladno z nacionalno varnostjo in izvajanjem mednarodnih obveznosti (čl. 8). Prav tako je Ustanovna listina Društvu narodov naložila, da izdela načrte razorožitve za vsako državo posebej. Te naloge organizacija ni nikoli opravila. Društvo narodov je ustanovilo Stalno posvetovalno komisijo za razorožitev, od l. 1924 pa je začelo izdajati dve letni knjigi s podatki o oboroževanju držav in o mednarodni trgovini z orožjem. Tedaj je veljalo prepričanje, da bo objavljjanje teh podatkov delovalo zadrževalno na oboroževanje vseh članic. To prepričanje pa se je izkazalo

* Dr. Anton Bebler, zaslužni profesor Fakultete za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Pregledni znanstveni članek.

kot zgrešeno. Društvo narodov je sicer bilo zelo aktivno na tem področju. Sprejelo je še vedno veljaven Protokol prepovedi uporabe dušljivih, strupenih ali drugih plinov v vojni in bakterioloških metod bojevanja.¹ Leta 1932 je sklicalo prvo veliko mednarodno konferenco o razorožitvi. Konferenca se je odvijala v novi Palači narodov v Ženevi, ob udeležbi prek 60 držav.² Razprave so potekale vse do leta 1937, ko so izstop Nemčije iz Društva narodov in več njenih kršitev Versajske mirovne pogodbe pripeljali do popolne ustavitve dejavnosti konference. Niti sprejetje Briand-Kelloggovega sporazuma³ – verjetno najpomembnejše mednarodne listine v obdobju med obema vojnama – ni pripomoglo k temu, da bi se države, sodelujoče na konferenci, zedinile za stalen režim nadzora nad oboroževanjem. Še več, ni preprečilo oboroženih agresij Japonske, Italije, Nemčije in Sovjetske zveze ter naposled izbruha druge svetovne vojne. Večletna prizadevanja Društva narodov na področjih razoroževanja in preprečevanja vojn so se pokazala kot neuspešna (Northedge, 1986; Gill, 1996).

Organizacija združenih narodov (OZN), pravna naslednica Društva narodov, je poleg Palače narodov v Ženevi podedovala in prevzela tudi razorožitveno dediščino, izkušnje, arhiv in več deset uradnikov, ki so se več kot desetletje aktivno ukvarjali z omejevanjem oboroževanja velikih sil. Za razliko od Društva narodov je OZN nastajal med divjanjem druge svetovne vojne. Pogovori med srečanji voditeljev protihitlerjevske koalicije in razprave o besedilu ustanovnega dokumenta OZN v San Franciscu so potekali v času, ko nobena izmed bodočih zmagovalk ni niti razmišljala o zmanjševanju svoje oborožitve. Enostransko popolno razorožitev poraženih nacio-fašističnih sil osi po koncu druge svetovne vojne se je tedaj razumela kot samoumevna. Ustanovna listina (UL) OZN je bila sprejeta nekaj mesecev pred prvo in do danes edino uporabo atomskega orožja v vojaške namene.⁴ Predvsem zaradi teh zgodovinskih okoliščin, pa tudi zaradi splošne ocene, da je drugo svetovno vojno v osnovi povzročila agresivna politika nekaterih velesil, ne pa pretirano splošno oboroževanje je ustanovni dokument OZN v svojem ustanovnem dokumentu bistveno manj pozornosti namenil razorožitvi. Tako preambula UL OZN, ko govori o zagotovitvi mednarodnega

¹ Protokol je bil podpisan 17. 6. 1925, v veljavi pa je od 8. 2. 1928.

² Več o konferenci dostopno prek <http://www.globalsecurity.org/military/world/naval-arms-control-1932.htm> (9. 4. 2016).

³ Gre za mednarodno pogodbo, ki državam narekuje, da se v svojih mednarodnih odnosih ne zatekajo k vojni kot sredstvu zunanje politike. Podpisnika sta bila tedanja zunanja ministra Združenih držav Amerike (ZDA) in Francije, Frank B. Kellogg in Aristide Briand. Sporazum je bil podpisan 27. avgusta 1928, v veljavo pa je prišel 24. junija 1929. Več v Ferrell (1952).

⁴ Prva atomska bomba je bila odvržena 6. avgusta 1945, in sicer na Hiroshimo, druga pa 9. avgusta 1945 na Nagasaki. Na ta način je zmagovalna koalicija prisilila Japonsko k dokončni predaji, s čimer se je zaključila zadnja faza druge svetovne vojne.

miru in varnosti, med temeljnimi cilji OZN ne navaja razorožitve. Delovanje OZN za omejevanje oborožitve in razorožitev je neposredno ali posredno omenjeno v čl. 11, 26, 45–48 UL OZN. Ne glede na to sorazmerno šibko deklarirano pozornost je OZN že v januarju 1946, na prvem zasedanju svoje Generalne skupščine (GS) OZN, s prvo uradno sprejeto resolucijo ustanovila Komisijo za proučitev problemov, ki izvirajo iz odkritja jedrske energije (A/RES/1 (I)). Na ta zasuk je nedvomno vplival močan politični in psihološki učinek spoznanja o zastrašujoči smrtonosnosti in rušilnosti atomskega orožja po eksplozijah in razdejanjih v Hirošimi in Nagasakiju v avgustu 1945.

Od tedaj ostajata omejitev oboroževanja in razorožitev med osrednjimi področji rednih dejavnosti organov OZN – GS OZN, Varnostnega sveta (VS OZN), Sekretariata OZN in Komisije za razorožitev (*United Nations Disarmament Commission* – UNDC). Občasno se z razorožitvijo povezanimi vidiki socialnega in gospodarskega razvoja ukvarja in sprejema priporočila Ekonomsko-socialni svet OZN (*Economic and Social Council* – ECOSOC). Pomen teh dejavnosti za OZN simbolno izraža ena od velikih skulptur pred stavbo njenega sedeža v New Yorku. Le-ta upodablja vojščaka, ki predeluje meč v lemež.

OZN kot pobudnik za omejevanje uporabe orožij in izvajalec naporov ter ukrepov za zmanjševanje oboroževanja

Od leta 1946 sta GS OZN in njen prvi odbor (Odbor za razorožitev in mednarodno varnost) sprejela številne resolucije in druge dokumente v zvezi z razorožitvijo. Tako veliko število teh listin je posledica tudi tega, da je med njimi več sto vsako leto vsebinsko ponavljajočih se besedil z le manjšimi spremembami in dopolnitvami. Količina sprejetih sklepov oz. dokumentov je v mnogočem posledica omejenih pristojnosti GS OZN, ki praviloma sprejema le neobvezujoča priporočila. To ne preseneča, saj gre za kompleksno in občutljivo problematiko, kar se, žal, v več kot sedemdesetih letih delovanja OZN, ni preveč spremenilo. Lep dokaz za to trditev je izid konference o sprejetju Pogodbe o ureditvi mednarodne trgovine s konvencionalnim orožjem (*Arms Trade Treaty*) leta 2012, ki se je končala brez usklajenega besedila. 2. aprila 2013 so države članice OZN pogodbo sprejele (A/RES/67/234B), in sicer s 155 glasovi za, tremi proti in 22 vzdržanimi. Čeprav je pogodba že v veljavi, utegne imeti skromnejši vpliv na razoroževanje od pričakovanjega. Ne le, da je bila pogodba sprejeta s preglasovanjem, k njej se niso priključile nekatere največje izvoznice konvencionalne oborožitve, kot sta npr. Kitajska in Ruska federacija. V času pisanja tega prispevka sprejetje pogodbe ni zaznavno vplivalo na obseg zakonitega in registriranega svetovnega prometa s konvencionalnim orožjem, ne

bo pa presenetljivo, če se bo povečala neregistrirana in nezakonita trgovina z njim.⁵

Vloga OZN kot pobudnika in aktivnega podpornika naporov za razorožitev se je med hladno vojno najbolj plastično izrazila v okviru prvega (1978), drugega (1982) in tretjega (1988) posebnega zasedanja GS OZN, ki so bili posvečeni izključno razorožitvi.⁶ Idejo za sklic prve svetovne konference o razorožitvi po drugi svetovni vojni je leta 1965 podprla GS OZN. Zaradi nasprotovanja ZDA in Kitajske ter močnih dvomov tako v tedanjem zahodnem, kakor tudi vzhodnem bloku o koristnosti posebnega zasedanja, je ta pobuda zamrla za več let. Šele leta 1976 je na pobudo vrhunske konference Gibanja neuvrščenih⁷ v Colombu in na predlog Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ), prišlo do prvega posebnega zasedanja GS OZN o razorožitvi. Med pripravami vsebinskega okvira in dnevnega reda zasedanja so se pokazale velike razlike med interesi in nameni treh večjih skupin držav. Medtem ko so si neuvrščene države prizadevale izpostaviti jedrsko razorožitev kot najpomembnejše vprašanje, so tako zahodne industrijske države, kot članice vzhodnega vojaško-političnega bloka, izpostavljale probleme neširjenja jedrskega orožja, omejevanja konvencionalnega oboroževanja v posameznih delih sveta in krepitev medsebojnega zaupanja med državami. So pa predstavniki tedanje Sovjetske zveze in drugih članic Varšavskega sporazuma v svojih nastopih in polemikah s predstavniki zahodnih držav kljub temu izrazili več poslušnosti za stališča neuvrščenih držav. Med drugim so predlagali ustavitve nadaljnje proizvodnje jedrskega orožja in prepoved proizvodnje novih oblik konvencionalne oborožitve velike rušilne moči. Predstavniki ZDA so se, ob verbalnih pohvalah Gibanju neuvrščenih, zavzemali za dogovorjene oblike nadzora nad oboroževanjem. Dvomili pa so o dejanskem napredku pri pogajanjih na tem področju, vsaj ne v okviru OZN. Po drugi strani sta predstavnika Kitajske in Francije (državi, ki v tistem času še pristopili k Pogodbi o neširjenju jedrskega orožja⁸) sta nastopila s predlogi, ki so bili bližje stališčem neuvrščenih (Plešnar, 1983: 117–30).

⁵ Več o pogodbi dostopno prek <http://www.un.org/disarmament/ATT/> (9. 4. 2016).

⁶ Dokumentacija iz vseh treh zasedanj je dostopna prek <http://www.un.org/disarmament/HomePage/SSOD/ssod4-documents.shtml>. ter prek <http://research.un.org/en/docs/disarmament/ga> (9. 4. 2016).

⁷ V prizadevanjih gibanja neuvrščenih na področju razoroževanja so vidno in aktivno vlogo odigrali predstavniki SFRJ. V vrstah tedanje jugoslovanske diplomacije, tudi na tem področju, so imeli vidne vloge tudi kadri iz Slovenije, med njimi Ignac Golob in dr. Anton Vratuša. Strokovno podlago za stališča in predloge SFRJ je zagotavljal ustrezeni oddelek Instituta za mednarodno politiko in gospodarstvo v Beogradu. Za razliko od nekdanje diplomacije SFRJ pa po l. 1992 predstavniki Republike Slovenije v mednarodnih razorožitvenih telesih nimajo strokovne podpore iz domovine. Zaradi tega so praviloma le pasivno opazujejo razprave ali se enostavno pridružujejo stališčem Evropske unije.

⁸ Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, odprta za podpis 1. julija 1968, v veljavi od 5. marca 1970. Besedilo in podrobnosti o ratifikaciji dostopne prek <http://disarmament.un.org/treaties/t/npt> (9. 4. 2016).

Po burnih razpravah v plenumu in v okviru delovnih skupin so države članice OZN na posebnem zasedanju o razorožitvi (23. maj – 30. junij 1978) sprejele resolucijo (A/RES/S-10/2), ter v tem okvirju Deklaracijo načel in Akcijski program (A Report on the UN Special Session on Disarmament, 1978). Oba dokumenta sta opredeljevala prednostne naloge na več področjih nadzora nad oboroževanjem (Goldblat, 1994: 449–56). V Deklaraciji načel so sicer ponovili dolgoročni smoter splošne in popolne razorožitve, nista pa dve največji jedrski sili ZDA in Sovjetska zveza sprejeli nobene konkretne obveznosti glede približevanja jedrski razorožitvi. Skromni napredek so pomenile le izjave Sovjetske zveze in Francije o pridružitvi obema protokoloma Pogodbe o prepovedi jedrskega orožja v Latinski Ameriki in na Karibih (*Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean* – imenovana tudi Pogodba iz Tlatelolca)⁹. Na podoben, kompromisni način, je bilo izdelano končno besedilo Akcijskega programa, v katerega ni bil vključen večji del akcijskih ukrepov, ki so jih predlagale neuvrščene države. Program je tako postal le seznam “pobožnih želja”, brez konkretnih obveznosti držav in rokov za izvedbo. Jedrske velesile so popustile željam neuvrščenih le glede preureditve in krepitve sistema organov, ki se v okviru OZN ukvarjajo z vprašanji razorožitve (Potter, 2012).

Drugo posebno zasedanje, ki je potekalo med 7. junijem in 10. julijem 1982, se je začelo na zelo visoki protokolarni ravni državnih poglavarjev in predsednikov vlad, končalo pa s popolno polomijo. Glavni odbor se nikakor ni mogel dogovoriti glede programa delovanja in sklepnega dokumenta OZN na področju razorožitve. Zasedanje se je končalo zgolj s sprejetjem kratkega proceduralnega poročila (A/S-12/32) in z vrnitvijo osnutka vsesplošnega programa razorožitve za dodelavo v Odbor za razorožitev in mednarodno varnost GS OZN. Posebno zasedanje ni sprejelo nobenega predloga glede izboljšanja delovanja organov OZN, ki so delovali na področju razorožitve. Neuspeh drugega zasedanja si lahko razložimo s pomanjkanjem politične volje med velesilami in tudi s tokrat neusklajenim in protislovnim delovanjem najbolj aktivnih neuvrščenih držav (Bebler, 1983: 131–51). Po podobnem neuspehu še tretjega posebnega zasedanja, ki se je odvijalo med 31. majem in 26. junijem 1988 (A/S-15/50) so se prizadevanja GS ZN končala. Dva poglobljena dokumenta prvega posebnega zasedanja ostajata edini tovrstni in danes že skoraj pozabljeni pričevanji o razorožitvenih naporih v okviru OZN.

⁹ Besedilo pogodbe, protokolov in druge relevantne dokumentacije dostopno prek <http://disarmament.un.org/treaties/t/tlatelolco> (9. 4. 2016).

OZN kot podpornica in soorganizatorka dejavnosti svojih članic na področju omejevanja oboroževanja in vojaških dejavnosti

Z vidika organizacijske strukture zgoraj omenjene aktivnosti ne pomenijo 'konca zgodbe', ko gre za dejavnost OZN na področju razoroževanja, čeprav domet OZN na tem področju ostaja omejen. Države članice so tako leta 1952 ustanovile UNDC, v kateri lahko sodelujejo vse države članice.¹⁰ UNDC je dejansko začel delovati šele leta 1959. Od leta 2008 dalje UNDC na vsakem svojem zasedanju obravnava le dve vsebinski vprašanji, pri čemer je eno od teh vedno vprašanje jedrske razorožitve. UNDC je do zdaj izdelal načela, smernice in priporočila za delovanje OZN na področju razorožitve, pri čemer ga podpira GS OZN. Razen teh pisnih smernic UNDC še ni dosegel konkretnih vsebinskih premikov. Podobno velja tudi za Varnostni svet OZN (VS OZN), pa čeprav gre za poveljavni organ OZN za zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti. VS OZN je obravnaval predloge in sprejel večje število resolucij, s katerimi so si prizadevali ustaviti širjenje jedrskega orožja, obsojali uporabo kemičnega orožja idr. Edina oblika neposrednega ukrepanja tega organa za zmanjšanje ali drugačno omejitev oborožitve in nasilja v posameznih državah ali območjih so bile prepovedi (embargi) izvoza orožja. Zaradi proceduralne v procesu odločanja – pravica veta vsake izmed stalnih članic VS OZN – se taki ukrepi sprejemajo in uvajajo le za države in območja, kjer in kadar v njih stalne članice nimajo drugačnih interesov.¹¹

OZN vzdržuje strokovne in organizacijske dejavnosti lastnega Inštituta za raziskovanje razoroževanja (*United Nations Institute for Disarmament Research* – UNIDIR). Ta inštitut vzpodbuja nastajanje inovativnih predlogov in dejavnosti, s katerimi iščejo primerne rešitve na področju omejevanja oboroževanja in vojn. Pri tem UNIDIR povezuje predstavnike držav, mednarodnih organizacij, civilne družbe, akademskih institucij in zasebnega gospodarstva. UNIDIR izvaja bogato založniško dejavnost, pripravlja in izdaja več rednih in občasnih publikacij, raziskovalnih projektov in serije dokumentov s področja razorožitve¹². OZN podpira raziskovalne projekte,

¹⁰ Več o komisiji dostopno prek <http://www.un.org/disarmament/HomePage/DisarmamentCommission/UNDiscom.shtml> (9. 4. 2016).

¹¹ Leta 2015 je še veljalo 13 prepovedi izvoza orožja, razglašeni s strani VS OZN (*Stockholm International Peace Research Institute*, 2015). Vse te prepovedi so se nanašale na azijske in afriške države ter na teroristično organizacijo Al-Kaida. Te prepovedi pa so se pokazale kot praviloma neučinkovite, oziroma so večkrat povzročile stranske učinke, neskladne ali nasprotne deklariranim ciljem. Prepoved izvoza orožja v Južnoafriško republiko je denimo celo pospešila razvoj lastne orožarske industrije in izvoz tega orožja v druge afriške države (Lamb, 2007). Prepovedi izvoza praviloma krepijo tihotapstvo in korupcijo, prizadevajo nedolžno prebivalstvo in celo krepijo vladajoče režime (Irak, Severna Koreja, Haiti). Z embargom na izvoz orožja ter vprašanji (pre)prodaje orožja so se na poti do osamosvojitve soočale tudi nekdanje jugoslovanske republike (Bromley, 2007).

¹² Dostopno prek <http://www.unidir.org/publications> (28. 1. 2016).

informacijske in druge dejavnosti na tem področju, ki jih izvajajo druge mednarodne in nacionalne institucije, države članice in nevladne organizacije.

OZN že desetletja organizacijsko in gmotno podpira delovanje Konference o razorožitvi (*Conference on Disarmament*¹³). Konferenca o razorožitvi je bila ustanovljena l. 1979 na podlagi resolucije prvega posebnega zasedanja GS ZN, posvečenega razorožitvi (A/RES/S-10/2).¹⁴ Delovala naj bi kot osrednji forum za pogajanja o razorožitvi. Konferenca je nasledila desetčlanski in nato osemnajstčlanski Odbor za razorožitev in nato konferenco tega odbora, ki so od l. 1960 delovali zunaj OZN. Konferenca o razorožitvi je posebna organizacija 65 držav. Njeno članstvo je številčno omejeno, diplomatski predstavniki nečlanic pa lahko sodelujejo na njenih treh letnih zasedanjih. To možnost sem v l. 1992–1997, kot stalni predstavnik Slovenije pri Evropskem uradu OZN v Ženevi, izrabljaj in nekajkrat aktivno sodeloval v delu Konference. Konferenca o razorožitvi je povezana z OZN na več načinov. Njena zasedanja potekajo v prostorih Evropskega urada OZN v Palači narodov v Ženevi. Generalni sekretar Konference je hkrati visoki uradnik OZN, ki ga imenuje Generalni sekretar OZN in, ki slednjega tudi predstavlja. Konferenco administrativno oskrbuje Oddelek za razorožitev Sekretariata OZN, njeni stroški so kriti iz rednega proračuna OZN. Program dela Konference sledi priporočilom GS ZN, ki ji tudi najmanj enkrat poroča.

Konferenca je odigrala osrednjo vlogo pri pripravi najpomembnejših konvencij in pogodb, s katerimi so prepovedali nekatera orožja in vojaške tehnologije (kemična in bakteriološka orožja, protipehotne mine), širjenje jedrskega orožja in izvajanje jedrskih poizkusov. Najpogostejše teme razprav na konferenci se nanašajo na jedrsko orožje, nova orožja za množično uničevanje, radiološka in avtonomna orožja, oboroževalne tekme idr. V zadnjih letih doživlja Konferenca za razorožitev vsebinski zastoj, tudi zaradi zaostrovanja v političnih odnosih med ZDA in Rusko federacijo. Sedanje jedrske sile – članice VS ZN – na Konferenci redno doživljajo ostro kritiko Indije, Pakistana in več drugih nejedrskih držav zaradi neizpolnjevanja svojih obveznosti, ki jim jih nalaga Pogodba o neširjenju jedrskega orožja. Le-ta jih namreč obvezuje k resnim naporom za odpravo teh orožij. O tem pa jedrske sile niti ne razmišljajo.

OZN je na več načinov prispeval k številnim večstranskim pogajanjem in k sklenitvi več deset pomembnih mednarodnih konvencij, pogodb in sporazumov o omejitvah oboroževanja in vojaških dejavnosti, prepovedi nekaterih najbolj nevarnih orožij, zmanjševanju zalog takih orožij, zmanjševanju

¹³ Več v UNODA (2012).

¹⁴ Besedilo resolucije dostopno prek <http://www.un.org/disarmament/HomePage/SSOD/A-S-10-4.pdf> (9. 4. 2016).

nevarnosti meddržavnih oboroženih spopadov in vojn in ustanovitvi ustreznih meddržavnih institucij in varnostnih teles, itn. OZN je aktivno podprl izločitev posameznih območij in okolij (vesolje, morsko dno, Antarktika) iz oboroževalnih tekem med velesilami in razglasitev nekaj več zemljepisnih območij za cone brez jedrskega orožja. Med ta območja na našem planetu sodijo Afrika, Latinska Amerika in Karibi, Bližnji vzhod, Osrednja Azija, južni Pacifik, cela južna hemisfera in Mongolija. Tem uradnim razglasitvam pa niso sledili ukrepi za preprečevanje oziroma sankcioniranje kršitev, kot npr. občasnih prisotnosti jedrskega orožja na letalih in ladjah jedrskih velesil, ki so se nahajale na teh območjih.

OZN kot depozitar ter nadzornik spoštovanja in posodabljanja mednarodnih konvencij in pogodb na področju omejevanja oboroževanja in razorožitve

Aktivna vloga OZN kot pobudnice in nato organizatorke meddržavnih konferenc na področju razorožitve se najbolj nazorno izraža pri tistih konvencijah in pogodbah, kjer Generalni sekretar OZN ali neka specializirana agencija OZN nastopa kot depozitarka (hraniteljica) take mednarodne listine (Goldblat, 1994: 24–40). Med pomembnimi dokumenti te zvrsti velja omeniti:

- Konvencijo o registraciji predmetov, izstreljenih v vesolje (1976)¹⁵
- Konvencijo o prepovedi vojaške ali kake druge sovražne uporabe spreminjanja okolja (1978)¹⁶
- Konvencijo o prepovedi nekaterih konvencionalnih orožij, ki povzročajo nehumane učinke (1983)¹⁷
- Sporazum o dejavnostih držav na Luni in drugih telesih v vesolju (1984)¹⁸
- Konvencijo OZN o pravu morja (1993)¹⁹
- Konvencijo o prepovedi kemičnega orožja (1993)²⁰

¹⁵ Konvencija o registraciji predmetov izstreljenih v vesolje – *Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space*. Podpisana 12. 11. 1974, v veljavi od 15. 9. 1976.

¹⁶ Konvencija o prepovedi vojaške ali kake druge sovražne uporabe spreminjanja okolja – *Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques*. Podpisana 18. 5. 1977, v veljavi od 5. 10. 1978.

¹⁷ Konvencija o prepovedi nekaterih konvencionalnih orožij, ki povzročajo nehumane učinke – *Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May Be Deemed to Be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects*. Podpisana 10. 4. 1981, v veljavi od 2. 12. 1983.

¹⁸ Sporazum o dejavnostih držav na Luni in drugih telesih v vesolju – *Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies*. Podpisan 18. 12. 1979, v veljavi od 11. 7. 1984.

¹⁹ Konvencija OZN o pravu morja – *United Nations Convention on the Law of the Sea*. Podpisana 10. 12. 1982, v veljavi od 16. 11. 1994.

²⁰ Konvencija o prepovedi kemičnega orožja – *Convention on the Prohibition of the Development,*

- Pogodbo o splošni prepovedi poizkusov jedrskega orožja (1996, še vedno ni veljavna)²¹
- Konvencijo o prepovedi protipehotnih min (1997)²²
- Konvencijo o prepovedi razpršilnega streliva (2008)²³
- Pogodbo o ureditvi prometa s konvencionalnim orožjem (2013)²⁴

Status depozitarja omogoča OZN nadzor nad pristopom držav h konvencijam in pogodbam, nad morebitnimi izstopi ter tako nad veljavnim številom držav pristopnic. Ustrezni urad OZN beleži pridržke in predloge dopolnil, določa datum začetka veljavnosti konvencije ali pogodbe ter ugotavlja morebitno nespoštovanje obveznosti s strani držav-pristopnic. Generalni sekretar OZN lahko predlaga izvajanje ukrepov, s katerimi bi lahko mednarodna skupnost reagirala na neizpolnjevanje obveznosti pogodbenic. Sam OZN ne more prisiliti podpisnic k doslednemu spoštovanju svojih obveznosti, zato prihaja do številnih kršitev posameznih določil, kakor tudi njihovega izrabljanja pravnih praznin. Predstavniki Generalnega sekretarja skušajo te pomanjkljivosti odpravljati na rednih preglednih konferencah.

Sklep

V sedemdesetih letih svojega delovanja je bil OZN tudi na tem področju bistveno bolj uspešen od Društva narodov. Med svoje največje zasluge na področju omejevanja oboroževanja in razorožitve lahko šteje tehten prispevek k prepovedi in posledično uničenju približno 90 odstotkov deklariranih zalog kemičnega in biološkega orožja v 14 državah, k prepovedi protipehotnih min ter k uvedbi nekaterih omejitev v zvezi z jedrskim orožjem.

In vendarle OZN ni mogel ne ustaviti, ne upočasniti splošnega procesa oboroževanja svojih članic, kaj šele nečlanic. Razvoj najbolj smrtonosnih in rušilnih, že od l. 1945 znanih kakor tudi novih orožij, se je med hladno vojno nadaljeval z nezmanjšanim tempom. To še posebej velja za jedrsko in raketno oborožitev vesil. Splošni tehnološki razvoj in velika vlaganja v vojaško usmerjeno znanstvenoraziskovalno dejavnost so omogočili močan razvoj in

Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction. Podpisana 13. 1. 1993, v veljavi od 29. 4. 1997.

²¹ *Pogodbo o splošni prepovedi poizkusov jedrskega orožja – Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty. Podpisana 10. 9. 1996, še ni v veljavi.*

²² *Konvencija o prepovedi protipehotnih min – Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction. Podpisana 3. 12. 1997, v veljavi od 1. 3. 1999.*

²³ *Konvencija o prepovedi razpršilnega streliva – Convention on Cluster Munitions. Podpisana 3. 12. 2008, v veljavi od 1. 8. 2010.*

²⁴ *Pogodba o ureditvi prometa s konvencionalnim orožjem – Arms Trade Treaty. Podpisana 3. 6. 2013, v veljavi od 24. 12. 2014.*

uvajanje nekaterih novih orožij in izredno smrtonosnih in rušilnih postopkov vojskovanja. Znatno se je povečalo število držav proizvajalk orožja in posestnic orožij množičnega uničenja. Mednarodna prizadevanja, tudi v okviru OZN, so pripeljala le do nekaterih omejitev oboroževanja, predvsem takih, ki so bile sprejemljive za svetovne velesile. Navzlic že več-desetletni veljavnosti Pogodbe o neširjenju jedrskega orožja (*Non-proliferation Treaty* – NPT) pa se je krog posestnic jedrskega orožja s petih uradnih jedrskih sil (ZDA, Ruska federacija, Kitajska, Velika Britanija in Francija) dejansko razširil še na Indijo, Pakistan in Izrael. V tej smeri napreduje tudi Demokratična Ljudska republika Koreja. Države, ki so nekoč nameravale razviti svoje jedrsko orožje (Švedska, Južna Afrika, Jugoslavija, Irak), so od te namere odstopile same ali so v to bile prisiljene. To so storile zaradi drugih razlogov in ne zaradi obveznosti izhajajočih iz pogodbe NPT. Isto velja tudi za države, ki so same sposobne izdelati jedrsko orožje, pa tega iz vrste razlogov ne počnejo (Japonska, Nemčija, Južna Koreja, Brazilija, Argentina idr.). Zaradi tega lahko imamo tovrstna prizadevanja v okviru OZN le za delno uspešna.

Najpomembnejše dogovorjene omejitve in posledično zmanjševanje števila operativnih jedrskih nabojev in prenosnih sistemov (raket, letal, podmornic), kakor tudi zmanjševanje nevarnosti jedrskega spopada zaradi napak, nesreč ali drugih neželenih in nepredvidljivih okoliščin so bili od l. 1961 doseženi v neposrednih zaprtih pogajanjih med visokimi predstavniki ZDA in Sovjetske zveze. Najpomembnejše med temi so bili pogodbe in sporazumi ABM,²⁵ SALT I,²⁶ TTBT²⁷, PNET²⁸, SALT II²⁹, INF³⁰, START I³¹, START II³². Tudi obsežno zmanjšanje nekonvencionalne oborožitve na

²⁵ Pogodba o omejitvi protibalističnih raket (*Anti-ballistic Missile Treaty – ABM*), podpisana 26. maja 1972 med ZDA in tedanjo Sovjetsko zvezo. Pogodba je bila v veljavi do leta 2002, ko so ZDA odstopile od pogodbe. Več o pogodbi na <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/abm/abm2.html> (3. 4. 2016).

²⁶ Pogovori o omejevanju strateškega orožja I – *Strategic Arms Limitation Talks I (SALT I)*, podpisani 26. 5. 1972. Več o pogodbi na: <http://belfercenter.hks.harvard.edu/files/daedalus-strategicarmslimitation-aftersalti.pdf> (3. 4. 2016).

²⁷ Pogodba o pragu prepovedi jedrskega testiranja – *Threshold Test Ban Treaty (TTBT)*, podpisana 3. 7. 1974 med ZDA in Sovjetsko zvezo, v veljavi od 11. 12. 1990. Več o pogodbi na: <http://www.state.gov/t/isn/5204.htm> (3. 4. 2016).

²⁸ Pogodba o miroljubnih jedrskih eksplozijah – *Peaceful Nuclear Explosion Treaty (PNET)*, podpisana 28. 5. 1976, v veljavi od 11. 12. 1990. Več o pogodbi na: <http://www.armscontrol.org/documents/pnet> (3. 4. 2016).

²⁹ Pogovori o omejevanju strateškega orožja II – *Strategic Arms Limitation Talks II (SALT II)*, podpisani 18. 6. 1979. Več o pogodbi na: <http://www.presidency.ucsb.edu/us/?pid=31458> (3. 4. 2016).

³⁰ Jedrske sile srednjega dosega – *Intermediate-Range Nuclear Forces (INF)*, podpisana 8. 12. 1987 med ZDA in Sovjetsko zvezo, v veljavi od 27. 5. 1988. Več o pogodbi na: <https://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R43832.pdf> (3. 4. 2016).

³¹ Pogovori o zmanjšanju strateškega orožja I – *Strategic Arms Reduction Talks I (START I)*, podpisani 31. 7. 1991 med ZDA in Rusko federacijo, v veljavi od 5. 12. 1994. Več o pogodbi na: <http://www.state.gov/documents/organization/140035.pdf> (3. 4. 2016).

³² Pogovori o zmanjšanju strateškega orožja II – *Strategic Arms Reduction Talks II (START II)*,

evropski celini (CFE) po l. 1992 je bilo dogovorjeno zunaj okvirov OZN. Bilo je plod večletnih pogajanj med članicami NATO in Varšavskega pakta o vzajemnem in uravnoteženem krčenju oborožitve, v povezavi z delovanjem na Dunaju Konference/Organizacije o varnosti in sodelovanju v Evropi (KVSE/OVSE). Najnovejša primera mednarodnih prizadevanj za neširjenje jedrskega orožja ponujata primera Ljudske demokratične republike Koreje in Islamske republike Iran. Sprejemanje več resolucij GS OZN v zvezi z jedrskimi dejavnostmi teh dveh držav ni imelo nobenega zaznavnega učinka. Diplomatski pritisk, gospodarske in druge sankcije zoper njiju pa so izvajale predvsem ZDA in druge večje zahodne države. Tudi ti ukrepi zaenkrat niso ustavili vodstva Severne Koreje v razvijanju lastnega jedrskega in raketnega orožja. Poleti l. 2015 pa je bil po dvanajstletnih pogajanjih sklenjen večstranski dogovor med Iranom ter ZDA, Rusko federacijo, Veliko Britanijo, Francijo in Nemčijo o omejitvi iranskega jedrskega programa zgolj na nevojaško uporabo jedrske energije v zamenjavo za odpravo gospodarskih sankcij. V tem primeru je OZN le spodbujala ta pogajanja, za njihovo vodenje ponujala svoje prostore in pomožno osebje ter naposled pozdravila njihove dosežke. Vse to kaže na vsebinsko krčenje vloge OZN na samo nekatera področja nadzora nad oboroževanjem. Nič ne kaže, da se bo ta omejena politična vloga OZN v prihodnje bistveno okrepila. Ta okrepitev pa bi bila zaželena in v interesu velike večine njenih članic, med njimi tudi Republike Slovenije.

Neznani pisci knjige Izaije v Stari zavezi so pred več kot dvema tisočletjema sanjali o prihodnosti človeštva, ko bodo meče prekovali v lemeže, sulice v vinjake, ko ne bo vzdignil več meča narod zoper narod, ko se ne bodo več učili vojskovanja (drugo poglavje, četrta vrstica). To starodavno vizijo je posvojil OZN, ko je za svoj dolgoročni cilj razglasil splošno in popolno razorožitev človeštva. Glede na neprimerljivo večjo količino, smrtnost in rušilnost sodobnih orožij v primerjavi s tistimi iz svetopisemskih časov, se ta cilj še kar zdi kot ideal, ki ga bo zelo težko doseči.

LITERATURA

- Bebler, Anton (1983): *Razorožitev*. Ljubljana: Založba Komunist.
- Bromley, Mark (2007): *United Nations Arms Embargoes: Their Impact on Arms Flows and Target Behaviour. Case study: Former Yugoslavia, 1991–96*. Stockholm: SIPRI.
- Ferrell, Robert H. (1952): *Peace in their time: The origins of the Kellogg-Briand Pact*. New Haven: Yale University Press.
- Gill, George (1996): *The League of Nations from 1929*. London: Aveny Publishing Group.

podpisani 3. 1. 1993 med ZDA om Rusko federacijo, v veljavi od 14. 4. 2000. Več o pogodbi na: <http://fas.org/nuke/control/start2/> (3. 4. 2016).

- Goldblat, Jozef (1994): *Arms Control. A Guide to Negotiations and Agreements*. Oslo: PRIO.
- Lamb, Guy (2007): *Beyond 'shadow-boxing' and 'lip service': The enforcement of arms embargoes in Africa*. ISS papers, št. 135. Pretoria: Institute for Security Studies. Dostopno prek <https://www.issafrica.org/uploads/Paper135.pdf> (9. 4. 2016).
- Northedge, Frederick Samuel (1986): *The League of Nations: Its life and Times. 1920 - 1946*. Leicester: Leicester University Press.
- Plešnar, Jože (1983): Prvo posebno zasedanje Generalne skupščine OZN o razorožitvi, v Anton Bebler (ur.), *Razorožitev*, str. 117-130. Ljubljana: Komunist.
- Potter, William (2012): *Nuclear Politics and the Non-Aligned Movement: Principles vs Pragmatism*. Glasgow: The International Institute for Strategic Studies.

VIRI

- Jedrske sile srednjega dosega - Intermediate-Range Nuclear Forces (INF), podpisana 8. 12. 1987 med ZDA in Sovjetsko zvezo, v veljavi od 27. 5. 1988. Več o pogodbi na: <https://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R43832.pdf> (3. 4. 2016).
- Konvencija o prepovedi kemičnega orožja - Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction. Podpisana 13. 1. 1993, v veljavi od 29. 4. 1997. Dostopno prek <http://www.isp.se/documents/public/se/pdf/cwconv.pdf> (3. 4. 2016).
- Konvencija o prepovedi nekaterih konvencionalnih orožij, ki povzročajo nehumane učinke - Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May Be Deemed to Be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects. Podpisana 10. 4. 1981, v veljavi od 2. 12. 1983. Dostopno prek <http://www.un.org/disarmament/publications/more/ccw/ccw-booklet.pdf> (3. 4. 2016).
- Konvencija o prepovedi protipehotnih min - Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction. Podpisana 3. 12. 1997, v veljavi od 1. 3. 1999. Dostopno prek <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc-002-0846.pdf> (3. 4. 2016).
- Konvencija o prepovedi razpršilnega streliva - Convention on Cluster Munitions. Podpisana 3. 12. 2008, v veljavi od 1. 8. 2010. Dostopno prek https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0961.pdf (3. 4. 2016).
- Konvencija o prepovedi vojaške ali kake druge sovražne uporabe spreminjanja okolja - Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques. Podpisana 18. 5. 1977, v veljavi od 5. 10. 1978. Dostopno prek https://treaties.un.org/doc/Treaties/1978/10/19781005%2000-39%20AM/Ch_XXVI_01p.pdf (3. 4. 2016).
- Konvencija OZN o pravu morja - United Nations Convention on the Law of the Sea. Podpisana 10. 12. 1982, v veljavi od 16. 11. 1994. Dostopno prek http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_overview_convention.htm (3. 4. 2016).
- Konvencija o registraciji predmetov izstreljenih v vesolje - Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space. Podpisana 12. 11. 1974, v veljavi

- od 15. 9. 1976. Dostopna prek <http://www.unoosa.org/pdf/publications/STSPACE11E.pdf> (3. 4. 2016).
- Pogodba o miroljubnih jedrskih eksplozijah – Peaceful Nuclear Explosion Treaty (PNET), podpisana 28. 5. 1976, v veljavi od 11. 12. 1990. Več o pogodbi na: <http://www.armscontrol.org/documents/pnet> (3. 4. 2016).
- Pogodba o omejitvi protibalističnih raket (Anti-ballistic Missile Treaty – ABM), podpisana 26. maja 1972 med ZDA in tedanjo Sovjetsko zvezo. Pogodba je bila v veljavi do leta 2002, ko so ZDA odstopile od pogodbe. Dostopno prek <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/abm/abm2.html> (3. 4. 2016).
- Pogodba o splošni prepovedi poizkusov jedrskega orožja – Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty. Podpisana 10. 9. 1996, še ni v veljavi. Dostopno prek https://www.ctbto.org/fileadmin/content/treaty/treaty_text.pdf (3. 4. 2016).
- Pogodbe o ureditvi mednarodne trgovine s konvencionalnim orožjem – Arms Trade Treaty. Podpisana 3. 6. 2013, v veljavi od 24. 12. 2014. Dostopno prek [http://www.un.org/disarmament/ATT/docs/ATT_text_\(As_adopted_by_the_GA\)-E.pdf](http://www.un.org/disarmament/ATT/docs/ATT_text_(As_adopted_by_the_GA)-E.pdf) (3. 4. 2016).
- Pogovori o omejevanju strateškega orožja I – Strategic Arms Limitation Talks I (SALT I), podpisani 26. 5. 1972. Dostopno prek <http://belfercenter.hks.harvard.edu/files/daedalus-strategicarmslimitationaftersalti.pdf> (3. 4. 2016).
- Pogovori o omejevanju strateškega orožja II – Strategic Arms Limitation Talks II (SALT II), podpisani 18. 6. 1979. Dostopno prek <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=31458> (3. 4. 2016).
- Pogovori o zmanjšanju strateškega orožja I – Strategic Arms Reduction Talks I (START I), podpisani 31. 7. 1991 med ZDA in Rusko federacijo, v veljavi od 5. 12. 1994. Dostopno prek <http://www.state.gov/documents/organization/140035.pdf> (3. 4. 2016).
- Pogovori o zmanjšanju strateškega orožja II – Strategic Arms Reduction Talks II (START II), podpisani 3. 1. 1993 med ZDA om Rusko federacijo, v veljavi od 14. 4. 2000. Dostopno prek <http://fas.org/nuke/control/start2/> (3. 4. 2016).
- A Report on the UN Special Session on Disarmament (1978): IAEA Bulletin, letnik 20 št. 4. Dostopen prek <https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/magazines/bulletin/bull20-4/20403580206.pdf> (9. 4. 2016).
- Stockholm International Peace Research Institute (2015): Yearbook 2015 – Armaments, Disarmament and International Security. Oxford University Press, Oxford.
- Sporazum o dejavnostih držav na Luni in drugih telesih v vesolju – Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies. Podpisana 18. 12. 1979, v veljavi od 11. 7. 1984. Dostopno prek <http://cil.nus.edu.sg/rp/il/pdf/1979%20Agreement%20Governing%20the%20Activities%20of%20States%20on%20the%20Moon%20and%20Other%20Celestial%20Bodies.pdf> (3. 4. 2016).
- The United Nations, Disarmament Yearbook, Vol. 39, Part I, 2014, Dostopno prek <http://www.un.org/disarmament/publications/yearbook/en/EN-YB-VOL-39-2014-part1.pdf> (7. 10. 2015).

Threshold Test Ban Treaty (TTBT), podpisana 3. 7. 1974 med ZDA in Sovjetsko zvezo, v veljavi od 11. 12. 1990. Dostopno prek <http://www.state.gov/t/isn/5204.htm> (3. 4. 2016).

UNODA (2012): Conference on Disarmament. Dostopno prek http://www.un.org/disarmament/HomePage/factsheet/iob/Conference_on_Disarmament_Fact_Sheet.pdf (9. 4. 2016).